

Опубліковано: Екологія і раціональне природокористування:

Збірник наук. праць Сумського держ. педуніверситету

ім. А.С.Макаренка. – 2006. – с. 230-237.

УДК 911.3:796.5 (477)

Казакова Т.А.

РАЙОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ПРИДНІПРОВ'Я ДЛЯ ЦІЛЕЙ ТЕХНОГЕННОГО ТУРИЗМУ

Резюме. В статті розглянуті аспекти розвитку техногенного туризму у Придніпровському регіоні. На основі класифікації техногенного туризму, запропонована схема індивідуального районування території Придніпров'я для цілей техногенного туризму. Дана стисла характеристика потенціалу розвитку техногенного туризму у Придніпровського регіоні, дана типологія регіонів.

Вступ. Сучасний стан розвитку туристичної галузі в світі та Україні відзначається появою нетрадиційних (альтернативних) видів туризму. Одним із них техногенний і промисловий туризм, об'єднані між собою онтологічно та гносеологічно. Техногенний туризм у своєму розвитку спирається на просторову структуру власних ресурсів, серед яких головними є промислові ландшафти (гірничого та фабричного характеру). Для прибуткової реалізації проектів техногенного туризму, передусім, необхідне маркетингове знання територіальної диференціації ресурсної бази цього виду туризму.

Мета і завдання. Наявність потужного промислового комплексу в нашій державі є головною передумовою поширення техногенного туризму. Науково обґрунтоване господарське освоєння територій під техногенний туризм неможливе без чіткого уявлення щодо специфічних особливостей суспільних геосистем. Існуючі регіональні відмінності свідчать про територіальну диспропорцію ресурсної бази техногенного туризму. Це вимагає проведення районування території України для цілей розвитку техногенного туризму, з

метою прогностичного аналізу геопросторових потоків у цій галузі індустрії. Проведення рекреаційно-техногенного районування має прикладне значення. Об'єктом вивчення є територія України та Придніпровського регіону.

Основний текст. За основу районування території України для цілей техногенного туризму узятий ландшафтний підхід. Так як, сутність техногенного туризму криється у відвідування туристами індустріалізованих районів [1], то ресурсна база цього виду туризму представлена антропогенними ландшафтами. Згідно класифікації антропогенних ландшафтів Мількова Ф.М. [4], тільки клас промислових ландшафтів з двома підкласами – гірничо-промислових і фабрично-заводських має першочергове значення для техногенного туризму. Отже, виявлення територіальних вузлів поширення найбільш визначних (за щільністю, ступенем змінності людиною) промислових антропогенних ландшафтів стало основою здійснення районування для цілей техногенного туризму.

Розроблена схема рекреаційно-техногенного районування базується на наступних принципах: 1) наявності значних площ гірничо-промислових ландшафтів (кар'єрів, відвалів, шламосховищ, шахтних провалів); 2) наявності цікавих з точки зору технології виробництв (збагачення руд, видобуток вугілля і залізної руди, виготовлення сталі, труб, продукції машинобудування тощо); 3) територіальної комплексності – наближеності окремих промислових підприємств, гірничо-промислових ландшафтів; 4) сировинна однорідність виробничих об'єктів. Районування дало змогу визначити окремі відмінні території на території України та Придніпров'я.

Рекреаційно-техногенне районування проведене згідно прийнятого таксономічного рангу одиниць рекреаційного районування – зона, район, підрайон, мікрорайон, пункт [3]. Також дотримані розмірні характеристики рекреаційних територій (табл. 1). На основі вище згаданих критеріїв, на території нашої країни можна виділяти 2 великі за площею техногенно-рекреаційні зони – Донецько-Придніпровську та Західно-Українську, а також низку дрібніших територій.

Прийнята система рекреаційних одиниць дала змогу розробити схему індивідуального районування Придніпровського району для цілей техногенного туризму (рис. 1). Особливості підрайонів і мікрорайонів зумовлені місцевими гірничо-промисловими та фабрично-заводськими ландшафтами. Так, наприклад, в межах Придніпровського рекреаційно-техногенного району нами запропоновано розрізняти 5 підрайонів і 18 мікрорайонів, з яких вони складаються (табл. 1).

Табл. 1

Геопросторова структура техногенного туризму в Донецько-Придніпровській рекреаційно-техногенній зоні

Таксономічна одиниця						
Рекреаційно-техногенна зона	Рекреаційно-техногенний район	Рекреаційно-техногенний підрайон	Рекреаційно-техногенний мікрорайон			
1. Донецько-Придніпровська	1.1. Донецький	1.1.1. Луганський				
		1.1.2. Донецький				
		1.1.3. Павлоградський				
	1.2. Придніпровський	1.2.1. Подніпровський	1.2.1. Подніпровський	1.2.1.1. Запорізький		
				1.2.1.2. Дніпродзержинсько-Дніпропетровський		
				1.2.1.3. Вільногірський		
				1.2.2. Криворізький	1.2.2. Криворізький	1.2.2.1. Петровський
						1.2.2.2. Північний
	1.2.2.3. Центральний					
	1.2.2.4. Південний					
1.2.2.5. Інгулецький						
1.2.3. Нікопольський	1.2.3. Нікопольський	1.2.3. Нікопольський	1.2.3.1. Марганецький			
			1.2.3.2. Нікопольсько-Енергодарський			
1.2.4. Олександрійський	1.2.4. Олександрійський	1.2.4. Олександрійський	1.2.3.3. Орджонікідзевський			
			1.2.4.1. Пантаївський			
1.2.5. Кременчуцький	1.2.5. Кременчуцький	1.2.5. Кременчуцький	1.2.4.2. Протопопівський			
			1.2.4.3. Олександрійський			
1.2.5. Кременчуцький	1.2.5. Кременчуцький	1.2.5. Кременчуцький	1.2.4.4. Балахівський			
			1.2.5.1. Світловодський			
1.2.5. Кременчуцький	1.2.5. Кременчуцький	1.2.5. Кременчуцький	1.2.5.2. Кременчуцький			
			1.2.5.3. Комсомольський			

Криворізький рекреаційно-техногенний підрайон характеризується найбільш унікальним поєднанням промислових ландшафтів усіх видів – на порівняно невеликій ділянці з одним районоутворюючим центром – містом Кривий Ріг. Місто забезпечене розвинутим готельним господарством, кількома турфірмами та агентствами, транспортною системою місцевого, внутрішньодержавного та міжнародного рівня (аеропорт Лозуватка).

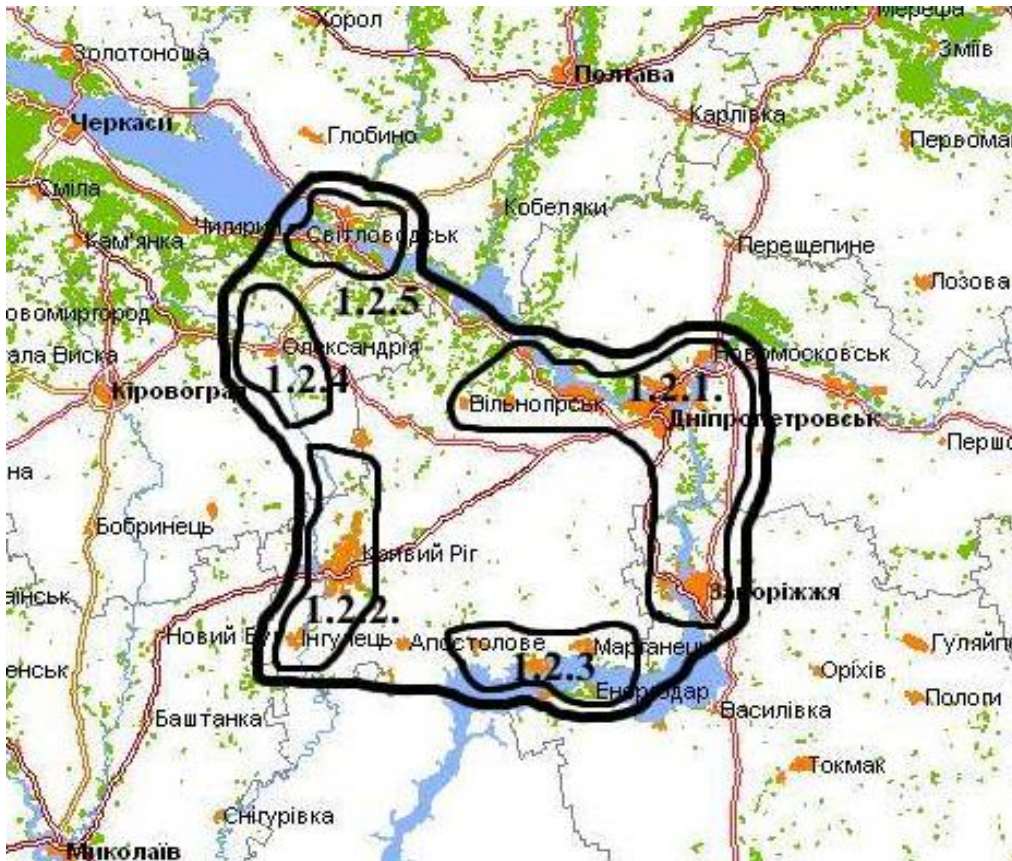

Рис. 1. Схема районування Придніпровського рекреаційно-техногенного району для цілей техногенного туризму. Рекреаційно-техногенні підрайони: 1.2.1. – Подніпровський, 1.2.2. – Криворізький, 1.2.3. – Нікопольський, 1.2.4. – Олександрійський, 1.2.5. – Кременчуцький.

В межах Криворізького рекреаційно-техногенного підрайону ми виділяємо 5 мікрорайонів. *Північний* у складі: Північний залізорудний ГЗК (2 великих кар'єри, кілька значних відвалів, 2 потужні збагачувальні фабрики, велетенське за розмірами шламосховище), закритий підземний рудник

(Першотравневий), діюча шахта Криворізького залізорудного комбінату (КЗРК) – ім. Леніна з відвалами, діюча шахта Центрального ГЗК – ім. Орджонікідзе, Коломоївський гранітний кар'єр з відвалом, провальні шахтні ландшафти шахт ім. Леніна та ім. Орджонікідзе, старі дореволюційні та довоєнні залізорудні кар'єрчики. *Центральний* мікрорайон представлений залізорудним Центральним ГЗК (2 кар'єри з численними відвалами, гігантське за площею шламосховище, збагачувальна фабрика), працюючою шахтою КЗРК – ім. Р. Люксембург з провальною зоною і старими гірничими розробками, РУ Суха Балка – діючими шахтами Ювілейна та ім. Фрунзе з провальними зонами, працюючими шахтами КЗРК – ім. Жовтнева і Більшовик з відвалами та дореволюційними промоб'єктами, працюючою шахтою КЗРК – “Батьківщина” з провальною зоною, діючою шахтою Артем-1 КМК “Криворіжсталь” з провальною і відвальною зонами та власним залізорудним кар'єром, закритий Жовтневий гранітний кар'єр з відвалами.

Південний мікрорайон представлений в рівній мірі як гірничими, так в заводськими ландшафтами: КМК “Криворіжсталь” з коксохімзаходом і залізорудним Новокриворізьким ГЗК (3 кар'єри з численними великими відвалами, шламосховищами – Миролобівське та Об'єднане), закритий РУ ім. Дзержинського з кількома шахтами і глибоким кар'єром, власною збагачувальною фабрикою і невеликим шламосховищем, а також суриковий завод, Криворізький цементно-гірничий комбінат, залізорудний Південний ГЗК (кар'єр-велетень, кілька високих відвалів, 3 великих шламосховища – Войківське, Грушоватське та Об'єднане), турбінний завод “Констар”, низка дореволюційних рудників тощо. *Інгулецький* характеризується подібною структурою промислових ландшафтів: залізорудний Інгулецький ГЗК (збагачувальна фабрика, кар'єр, відвали), колишній РУ Інгулецький з провальною зоною, старі дореволюційні рудники. *Петровський* мікрорайон дещо віддалений від міста Кривого Рогу. Розташовується в Петровському районі Кіровоградщини, де відкритим способом розробляється однойменне

родовище кварцитів і тому тут розвинутий молодий кар'єрно-відвальний комплекс Центрального ГЗК біля с.м.т. Петрове.

Подніпровський рекреаційно-техногенний підрайон має потужні ресурси для техногенного туризму передусім в галузі переробних підприємств металургії, машинобудування, електроенергетики, хімічного комплексу. Підрайон поділений на 3 мікрорайони, які мають власну специфіку, витягнуті уздовж р. Дніпро (звідси й назва) та територіально відокремлені поміж собою – Вільногірський, Запорізький і Дніпродзержинсько-Дніпропетровський.

Техногенну структуру *Вільногірського* мікрорайону утворює одне підприємство – ДП “Вільногірський державний гірничо-металургійний комбінат” – провідне підприємство металургійної галузі України з виробництва рідкоземельних концентратів. Структурними підрозділами є: рудник (здійснює виробку родовища відкритим способом), збагачувальна фабрика – для виділенням сполучень цирконію, сульфату цирконію, чотирехлористого кремнію.

Дніпродзержинсько-Дніпропетровський мікрорайон – потужний промисловий вузол з надзвичайно високим потенціалом для становлення промислового варіанту техногенного туризму. Обласний центр – м. Дніпропетровськ представлений відомими підприємствами ВАТ “Дніпропетровський металургійний завод ім. Петровського”, ВАТ “Дніпропетровський трубний завод”, ВАТ “Нижньодніпровський трубопрокатний завод”, ВАТ “Дніпропетровський металургійний завод ім. Комінтерну”, ВАТ “Дніпропетровський завод прокатних валків”, ВО “Південний машинобудівний завод ім. Макарова” та конструкторське бюро “Південне”, Дніпропетровський комбайновий завод, ВО “Дніпрошина”, завод “Дніпропластмас” та маса інших. У Дніпродзержинську розташовані – Дніпродзержинська ГЕС, низка металургійних підприємств: відкриті акціонерні товариства “Дніпровський металургійний комбінат ім. Держинського”, “ДніпроАзот”, “Дніпровагонмаш”, “Баглійкокс”, “Дніпродзержинський коксохімзавод”, Придніпровський хімічний завод, Сталеливарний завод.

Інтерес для техногенного туризму представляє і промисловий потенціал м. Новомосковська – ВАТ “Новомосковський трубний завод”.

Техногенний екскурсійний туризм у *Запорізькому* мікрорайоні може розвиватись на базі підприємств м. Запоріжжя – Запорізька ГЕС, ВАТ Запорізький металургійний комбінат “Запоріжсталь”, ВАТ Запорізький кабельний завод, ООО “Титан-2000, ООО “Дослідно-виробничий інструментальний завод порошкової металургії, ВАТ “Електрометалургійний завод “Дніпроспецсталь”, ВАТ “Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат”, казенне підприємство “Запорізький титано-магнезійний комбінат”, ВАТ “Запорізький феросплавний завод”, ООО “Запорізький завод кольєвих сплавів та ін.

Олександрійський рекреаційно-техногенний підрайон виділений на базі підприємств однойменного буровугільного району. В його межах знаходяться 8 розрізів бурого вугілля (Олександрійський, Петрівський райони Кіровоградської області). Розробка вугілля ведеться з 1950 року. Експлуатується 7896,8 га території, з яких них порушено 3054,2 га (38,8%). На цих територіях поширені в основному гірничо-промислові антропогенні ландшафти – кар’єрно-відвальні геокомплекси ВО “Олександріявугілля” [2]. Олександрійський рекреаційно-техногенний підрайон відзначається своєрідними промисловими ландшафтами переважно на базі видобутку та переробці бурого вугілля, що відрізняє його від інших регіонів Придніпров’я.

За просторовим розміщенням промислових ландшафтів Олександрійський рекреаційно-техногенний підрайон поділений на 4 мікрорайони – Пантаївський, Протопопівський, Олександрійський і Балахівський. В *Пантаївському* мікрорайоні (західніше м. Олександрії) цікавими з точки зору техногенного туризму є кар’єри та відвали Морозівського й Бандурівського розрізів бурого вугілля. *Протопопівський* мікрорайон має у складі об’єкти відкритих розробок бурого вугілля на Протопопівському та Костянтинівському розрізах, а також Байдаковську брикетну фабрику ВО “Олександріявугілля” в с. Косівка (північніше м.

Олександрії). Техногенну структуру *Балахівського* мікрорайону складають порушені ландшафти однойменного буровугільного розрізу ВО “Олександріявугілля” – на південь від м. Олександрії (Петрівський район). Власне *Олександрійський* мікрорайон теж характеризується цікавими гірничо-промисловими ландшафтами, розташованими поблизу міста – Байдаковського, Михайлівського, Верболозівського буровугільних розрізів, буровугільними шахтами (Верболозівська, Світлопільська) в самому місті, а також цікаві фабрично-заводські ландшафти для промислового туризму – ВАТ “Олександрійський завод поліграфічної техніки”, ВАТ “Олександрійська фабрика діаграмних паперів”, ЗАТ “Олександрійська швейна фабрика”.

Нікопольський рекреаційно-техногенний підрайон. Ландшафтно-техногенну структуру цієї території представляють територіально роз’єднані 3 мікрорайони – Марганецький, Нікопольсько-Енергодарський і Орджонікідзевський. Природно-промислова структура території виникла на базі видобутку та переробки марганцевих руд Нікопольського басейну.

Ресурси для техногенного туризму в *Марганецькому* мікрорайоні забезпечені за рахунок наявності Марганецького ГЗК в м. Марганець, 2 кар’єри (Грушівський і Басанський) з відвалами, 6 шахт підземного видобутку марганцевої руди (єдині свого роду серед країн СНД), 3 збагачувальні фабрики, шламосховища. *Орджонікідзевський* мікрорайон поєднує 7 кар’єрно-відвальних комплексів, 3 багачувальні фабрики Орджонікідзевського ГЗК, а також неподалік розташований Токівський кар’єр з видобутку червоного граніту. Особливістю *Нікопольсько-Енергодарського* мікрорайону є домінування фабрично-заводських ландшафтів, які розташовані обабіч Каховського водосховища. На правому березі знаходяться всесвітньо відомі металургійні підприємства м. Нікополя – ЗАТ “Нікопольський завод феросплавів” (основний виробник в Україні агломерату, флюсів, феросплавів), ЗАТ “Нікопольський Південнотрубний завод” із системою закритих акціонерних товариств “Ют. і Ст.”, “Нікопольський завод нержавіючих труб” та

ін. На протилежному березі розташована в м. Енергодарі Запорізька АЕС, до якої можна дістатися привабливою водною подорожжю через водосховище.

Кременчуцький рекреаційно-техногенний підрайон. В основу виділення цього підрайону покладений промисловий вузол, а його структура у розподіл на рекреаційно-техногенні мікрорайони – *Світловодський* (Кіровоградська обл.), *Кременчуцький* і *Комсомольський* в Полтавській області. Специфіка перших двох мікрорайонів зумовлена розвитком особливих підприємств електроенергетики, машинобудування та кольорової металургії. Так в м Світловодську маємо Кременчуцьку ГЕС, завод ВАТ “Чисті метали” (випуск зливок кремнію монокристалічного, арсенідів галлію й індію, кадмію-телуру і ртуть-кадмій-телуру, галлію, кадмію, телуру), казенний комбінат твердих сплавів і тугоплавких металів. Місто Кременчук відоме такими виробничими об’єктами, як сталеливарний завод, Крюківський вагонзавод, автомобільний завод (КРАЗ), нафтопереробний завод та ін.

Ландшафтно-техногенну основу *Комсомольського* мікрорайону представляє підприємство чорної металургії – Полтавський залізорудний ГЗК, де з 1961 року ведуться гірничі роботи по відкритому способу видобування бідних залізних руд. Тому навколо м. Комсомольська (на площі 5,45 тис. га) зустрічаються наступні цікаві об’єкти для техногенного туризму – кар’єр (150-308 м глибиною, довжина 5,8 км, ширина 1,5 км.), відвали, шламосховище (два діючих відсіки площею 1290 га), дробильна і збагачувальна фабрика. Всі три мікрорайони розташовані компактно між собою, тому їх об’єкти можуть включатись в один або два тури.

Необхідно відзначити, що границі між рекреаційно-техногенними регіонами проведені досить умовно. Поділ території Придніпровського району за суцільним принципом не представляється можливим, так як промислові об’єкти і пов’язані з ними антропогенні ландшафти розвинуті досить локально. Рекреаційно-техногенні підрайони відокремлені сільською місцевістю й однойменними антропогенними ландшафтами, які не мають значного інтересу для техногенного туризму.

У подальшому можливе проведення та обґрунтування схеми *типологічного районування*, в основу якого слід покласти галузеву структуру господарського комплексу, характер виробництва. Так наприклад Олександрійський і Криворізький підрайони в цілому, а також Орджонікідзевський, Марганецький, Комсомольський, Вільногірський мікрорайони можна класифікувати як *гірничо-металургійні*. Світловодський і Нікопольсько-Енергодарський мікрорайони – регіони для *металургійно-енергетичного* техногенного туризму. Дніпродзержинсько-Дніпропетровський і Запорізький мікрорайони тяжіють більше до комплексності – *металургійного, машинобудівного, хімічного та енергетичного* техногенного туризму. Кременчуцький мікрорайон характеризується базою переважно для *машинобудівного* туризму.

Висновок. Таким чином, в результаті проведеного індивідуального районування території України, відповідно до принципів розвитку промислових антропогенних ландшафтів, територіальної комплексності і різноманітності об'єктів техногенного туризму, сировинної однорідності виробництв виділені 2 рекреаційні зони для розвитку техногенного туризму, 5 підрайонів, 18 мікрорайонів. За змістом рекреаційно-техногенні регіони об'єднані у 4 типи. Придніпровський край добре забезпечений ресурсами для техногенного туризму, який вимагає внутрішнього інвестування та розвитку.

Література:

1. Казакова Т.А. Екскурсії в шахту – перспективний напрямок розвитку техногенного туризму // Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та ландшафтознавства. Матер. II міжнар. наук. конф. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2005. – с. 124-127.
2. Данілова О.А. Ландшафтно-техногенна структура Олександрійського буровугільного гірничопромислового району // Теоретичні, регіональні, прикладні напрями розвитку антропогенної географії та ландшафтознавства. Матер. II міжнар. наук. конф. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2005. – с. 171-176.

3. Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Т. Рекреационная география. – М.: МГУ, 1981. – 207 с.
4. Мильков Ф.Н. Общее землеведение. – М.: Высш. шк., 1990. – 335 с.

The summary. In clause the aspects of development of technical tourism in Pridneprovsky region are considered. On the basis of classification of technical tourism, the circuit of individual division of territory Pridneprovsky for the purposes of technical tourism is offered. The brief characteristic of potential of development of technical tourism in Pridneprovsky region is given, the types of regions are determined.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Казакова Тетяна Анатоліївна

Місце роботи і посада – асистент кафедри фізичної географії та геології
Криворізького державного педагогічного університету.

Домашня адреса: вул. Коротченка 4/37, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50085, Україна.

Робоча адреса: географічний факультет, КДПУ, просп. Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086, Україна.

Контактний телефон: (05-64) 66-48-10 – дом, 71-59-34 – роб.

E-mail: kozakov@cabletv.dp.ua